

Lucian Farcasiu

Omul - „ființă liturgică” sau despre necesitatea recursului culturii la valorile vietii crestine. Sinergismul cultural-liturgic si liturgic-cultural

Abstract

The authentic culture always keeps in it a liturgical seed and this is just what maintains it alive, maintaining it alive meaning saving it. A culture with no liturgical assumption can change only partially, that is up to a certain point, which means that it can prepare, but it cannot regenerate man's life and his being. Only a liturgically integrated culture can lead to the ontological transfiguration and redeeming of a human being. While, in the first part, this study focuses on the close relationship between creed and culture at the beginning of the Christian life, in the second part it will emphasize the split between life in Christ and the culture in our secularized society, trying to offer possible solutions or remedies concerning this problem.

Keywords

Cult, "liturgical being", culture, Christian life, "the culture of the spirit".

I. Relatia sinergică cult-cultură.

Cuvântul cultură derivă de la termenul de cult, termen care desemnează viața liturgică desfășurată în cadrul lăcasului Bisericii în general. Cele două noțiuni: cultură și cult sunt legate între ele, sensul culturii fiind acela de a tinde spre deplina ei împlinire, în Dumnezeu. Iar pe Dumnezeu Îl întâlnim în chip deplin în rânduiala liturgică a Bisericii. La începuturile vietii Bisericii, viața liturgică s-a dezvoltat și s-a exprimat printr-o cultură majoră. Astfel, relația dintre cultură și viața liturgică a

Omul - „ființă liturgică” ...

fost una organică, interioară, perihoretică. În acest sens, Nicolae Berdiaev, aprecia: „cultura se trage din cult. Izvoarele ei sunt sacralități. Ea are începuturile în preajma Bisericii și perioada ei organică a fost legată de viața religioasă. Așa au stat lucrurile în marile culturi antice, în cultura greacă, în cultura medievală, în cultura Renasterii incipiente. Cultura are geneză nobilă. Ea mostenește caracterul ierarhic al cultului. Cultura are fundamente religioase”¹. În același sens, părintele Ilarion V. Felea, urmând lui Nichifor Crainic, arată că fundamentul culturii este religia, cultul, care și însuflețește și face să rodească orice cultură care stă în strânsă relație cu ea: „Dacă studiem istoria culturii sub toate formele ei: istoria artelor, istoria științelor, istoria filosofiei și în general istoria tuturor creațiilor spiritului omenesc, la toate aflăm o origine comună, religioasă. Toate s-au născut din religie; mai precis, din cultul religios”². Mai concret spus, „Ortodoxia a reprezentat de-a lungul veacurilor un mediu ideal de creativitate și de strădanie în vederea constituirii unei civilizații autentice”³. După cum afirmă părintele Pavel Florenski într-o scrisoare a sa, „credința determină cultul și cultul determină concepția despre lume, din care se naște cultura”⁴. Crestinismul nu a răzbit și nu s-a impus prin aculturalism, ci tocmai prin crearea premiselor unei culturi majore și prin împlinirea ei. Crestinii nu sunt niciodată angajați în refuzul culturii ca atare, „însă ei sunt datori să aibă o poziție critică față de orice situație culturală existentă, măsurându-o cu măsura lui Hristos”⁵.

O privire istorică asupra evoluției vieții creștine, oricât de fugară ar fi, ne va înfățișa tabloul unei culturi excepționale, născută dintr-un mod de viață înalt, o cultură capabilă să impună și să susțină, la rândul ei, o viață înaltă care este cu putință de trăit pentru că stă în unire cu Frumusețea Dumnezeirii. Întrupate în persoana Dumnezeului Om Iisus Hristos. Cultura autentică, pentru a fi cu adevărat, trebuie să se împlinească în Dumnezeu. Această împlinire a culturii în Dumnezeu, ca unică finalitate a ei, este desemnată în teologia ortodoxă contemporană prin expresia de „*cultură teonomă*”. În perspectiva unei culturi ce nu poate fi decât teonomă, omul nu poate avea acces la ea decât în unire cu Frumusețea absolută,

¹ Nicolae Berdiaev, *Filosofia inegalității. Scrisori către adversarii mei întru filosofie socială*, Trad. de Florea Neagu, Editura Andromeda Company, București, 2005, p. 313.

² Ilarion V. Felea, *Religia culturii*, Editura Episcopiei Aradului, Arad, 1994, p. 20.

³ Pr. Ioan Bizău, *Viata în Hristos și maladia secularizării*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2002, p. 49.

⁴ Pavel Florenski, *Stâlpul și Temelia Adevărului*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 321.

⁵ Lect. Dr. Cristinel Ioja, *Ratiune și Mistică în Teologia Ortodoxă*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2008, p. 189.

cu Dumnezeu, care este de fapt unicul ei temei. Prin Întruparea Fiului lui Dumnezeu, Acesta coboară în istorie pentru a-l face pe om „fiu al Său după har” și deci pentru a-l face părtaş pe om la „cultura duhului”, adică la împlinirea sa în Dumnezeu, trecându-l „prin moarte la viață, și de pe pământ la cer”, făcându-l pe om ca prin moarte să treacă la viață, în sensul paulin al expresiei „se seamănă trup pământesc, înviază trup duhovnicesc; se seamănă întru stricăciune, înviază întru slavă” (I Cor. 15, 43-44). Omul devine astfel părtaş cerestii Împărății, și această împlinire a sa în Dumnezeu o definim ca fiind „cultură a duhului”. Această „cultură a duhului” nu se poate realiza decât pe coordonatele liturgicului, adică ale integrării noastre în viața în Hristos prin intermediul slujbei bisericești, care reprezintă modul cel mai autentic de exprimare și de întrupare a acestei vieți în Hristos. Referindu-se la acest aspecte, teologul Paul Evdochimov socoteste că atunci când este autentică, adevărată „cultura este ieseală din cult”, și numai așa ea își poate afla originile⁶.

Aceasta ar fi de fapt lucrarea culturală cea mai înaltă, cu o finalitate vesnică, eshatologică, și din această perspectivă nu poate fi concepută o cultură majoră fără accentuarea și promovarea Frumusetii vesnice, adică a Dumnezeiestii Slave, cu care ne întâlnim și ne unim în slujba bisericească împlinindu-ne astfel nu în noi însine, ci înfinit mai mult, în Dumnezeu. Dacă am defini cultura ca „lucrare a împlinirii umanului”, atunci vom spune că orice împlinire de sine a omului, în afara relației cu Dumnezeu, devine într-un timp anume tot perisabilă, precum omul fără Dumnezeu, care apune în mormânt, și groapa i se face sfârșit. Numai în Dumnezeu omul și cultura umană devine împlinită, transfigurată, trecând pragurile spatio-temporale și căpătând finalitate în vesnicia lui Dumnezeu. Cuvântul Mântuitorului: „Căutați Împărăția lui Dumnezeu”, din această perspectivă, sunt interpretate de teologul Paul Evdochimov în următorul sens: „Cultura, în esența ei, este această căutare în istorie a ceea ce nu se află în istorie, a ceea ce o depășește și o conduce în afara limitelor ei; pe această cale, cultura devine expresia Împărăției în mijlocul acestei lumi... cultura este icoana Împărăției cerurilor”⁷. Așa stând lucrurile, cultura este chemată în perspectivă eshatologică să aleagă între „a trăi pentru a muri sau a muri pentru a trăi”.

Din această perspectivă, „cultura autonomă”, adică realizată strict într-o dimensiune orizontală, neglijând sau chiar negând dimensiunea verticală,

⁶ Paul Evdochimov, *Femeia și mântuirea lumii*, Trad. de Gabriela Moldoveanu, Editura Christiana, București, 1995, p. 138.

⁷ *Ibid.*, p. 138-139.

Omul - „ființă liturgică” ...

transcendentă a lumii și a creației în general, chiar dacă poate fi înfloritoare până la o vreme, va fi învâluită în chip inevitabil la sfârșitul timpului, în stricăciune și moarte. Înțelegând astfel lucrurile, vom spune despre cultura autonomă că de fapt aceasta nu este decât o trădare a sensului original al culturii, care având la bază cultul, nu se poate concepe fără referire la Dumnezeu, la valorile religioase ca valori ce stau în locul cel mai înalt al ierarhiei valorilor.

Spunem asadar că trebuie cu necesitate ca actul de cultură să fie exprimat într-o dimensiune liturgică, adică să fie proiectat pe traiectoria vieții îndumnezeite în Hristos, și că el va avea un rol definitoriu pentru om și pentru societate numai în măsura în care este înscris în această dimensiune a vieții în Hristos. Dacă demersul cultural nu va fi construit și așezat pe „piatra cea din capul unghiului” (Matei 21, 42; Psalmul 117, 22-23) tuturor veacurilor, pe „Iisus Hristos, care este ieri și azi și în veci același”, el nu va putea dura nimic trainic care se rămână în „veacul acesta și în cel ce va veni”, confirmând încă o dată cuvântul Ecclesiastului „desertăciunea desertăciunilor, toate sunt desertăciune” (Ecclesiast 1, 2). Atunci când este autentică „cultura care este născută din cult își regăsește originile liturgice și prin mijlocirea lumii acesteia va reuși să-și apropie Împărăția, care nu este nicidecum exclusivistă pentru o cultură teonomă”⁸.

În virtutea celor afirmate mai sus, referindu-ne la ființa culturii, vom spune că aceasta „este un esafodaj al structurii fiintiale personalizate care trebuie umplut cu viață”. Aceasta este, „cofrajul care ajută la turnarea credinței. Cultura își are ratiunea de a fi tocmai în virtutea faptului că acest continut, care urmează a fi turnat, există. Ea reprezintă forma operatională naturală - și deci firească – a omului, chipul ființării sale”⁹. O cultură neasumată în chip liturgic, nu poate schimba decât parțial, adică până la o vreme, în sensul că poate pregăti, dar nu poate regenera viața omului, ființa lui. Doar o cultură integrată liturgic poate conduce la transfigurarea și recuperarea ontologică a făpturii umane. Din această perspectivă, avem cel mai înalt exemplu de cultură, promovat de Mântuitorul Hristos¹⁰.

Ontologic, omul este o ființă liturgică și culturală în același timp, cele două dimensiuni sincronizându-se în mod absolut în interiorul ființei umane. Atât în actul liturgic cât și în cel cultural, creștinul se află într-o dinamică: „spectator-actor, activ, izvorător, participant, împreună-lucrător cu Dumnezeu și cu

⁸ Lect. Dr. Cristinel Ioja, *op. cit.*, p. 188.

⁹ Costion Nicolescu, *Spre o cultură liturgică*, Editura Anastasia, București, 1999, p. 184.

¹⁰ *Ibid.*, p. 187.

Sfintii Lui. În felul acesta, pentru creștin majoritatea actelor vor fi liturgic-culturale și cultural-liturgice”¹¹.

Cultura autentică păstrează întotdeauna în ea un germene liturgic, și tocmai aceasta o salvează, în sensul că o mântuiește. Când sămburele liturgicului din cultură se pierde, printr-o secularizare deplină a acesteia, adică printr-o reducere a ei doar la dimensiunile veacului de acum și de aici, cultura nu mai poate exista ca atare în chip viabil, devenind subcultură, incultură, noncultură. Cu alte cuvinte, ea dispare¹². Vom spune asadar că „liturgicul hrănește și salvează cultura, și nu invers”¹³.

În duhul celor exprimate mai sus, înțelegem cuvântul Avvei Macarie Egipteanul din Patericul egiptean: „Viata (sfântă) fără instruire face mai multe fapte bune decât instruirea fără viață (sfântă). Pentru că (cel ce are viață sfântă), chiar și când tace aduce folos; pe când (cel fără viață sfântă), chiar și când cugetă aduce tulburare. Însă dacă (aceste calități) se întâlnesc în același (om), adică viața (sfântă) și instruirea, ele alcătuiesc o statuie a filosofiei”¹⁴. Înțelegem desigur aceste apoftegme nu ca pe o negare a rolului și rostului culturii, ci ca pe o strădanie de a-i da acesteia sensul cel autentic, transfigurat, adică punând-o în dimensiunea împlinirii ei în Frumusețea vesnică și nepieritoare, care este Dumnezeu.

Trebuie să precizăm, în acest context, faptul că dacă cultura nu se poate exprima decât în cadrele vieții celei adevărate, adică în cadrele vieții în Hristos, nici viața liturgică nu poate fi trăită în mod autentic într-o detașare totală față de cultură, sau încadrând-o în „exprimări culturale minore”. În cadrul liturgic, „expresia culturală minoră este rezultatul unor carente de trăire religioasă, este cădere, raportare strâmbă la divinitate ... O Biserică ce ar promova cultura joasă sau *kitsch*-ul ar fi, fără doar și poate, o Biserică eretică”¹⁵. Viața liturgică care nu se exprimă „printr-o și în cadrul unei culturi majore”¹⁶ este căzută din vocația și demnitatea unei vieți chemate la îndumnezeire. Din această perspectivă, spunem că pentru a nu se descarna și dilua, „liturgicul nu se poate exprima, în cele din urmă, decât cultural”¹⁷ și că orice încercare de teologhisire care face abstracție

¹¹ *Ibid.*, p. 186.

¹² *Ibid.*, p. 181.

¹³ *Ibid.*, p. 182.

¹⁴ Avva Macarie Egipteanul, în *Patericul*, Alba Iulia, 1997.

¹⁵ Costion Nicolescu, *op. cit.*, p. 181.

¹⁶ *Ibid.*, p. 182.

¹⁷ *Ibid.*, p. 187.

de cultură, este sortită nu numai închiderii în ea însăși, fără relevanță pentru lumea în care mărturiseste adevărul revelat, ci și capcanelor misticismului și pietismului¹⁸.

II. Divortul dintre viața în Hristos și cultură în societatea secularizată. Posibile remedii.

Astăzi, mulți oameni de cultură, printr-un discurs formulat strict într-o dimensiune orizontală, nu mai observă legătura dintre viața liturgică și cea culturală, și le privesc pe cele două într-o relație disjunctivă, dacă nu chiar într-un divort, în ciuda strânsei legături originare dintre ele, legătură pe care am precizat-o la începutul studiului nostru. Astfel, cultura modernă „se dorește a fi una autonomă, desprinsă de fundamentele religioase și mistice ale Bisericii”¹⁹.

Principala cauză a acestei rupturi este secularismul, care, „afirmat sau deghizat, nu reprezintă doar o simplă opțiune ideologică inocentă, ci un fenomen în cadrul căruia credința și cultura sunt tratate ca două realități care se distanțează din ce în ce mai mult și se ignoră reciproc”²⁰. Mai mult decât atât, secularismul „reduce idealurile umane la orizontul vieții pământești, ceea ce face ca evenimentele care se derulează în acest orizont să nu mai fie percepute conform unei raționalități transcendente și supranaturale, ci să fie „explicate” într-o perspectivă exclusiv „științifică și rațională”²¹. În fața acestei realități „trebuie să fie afirmate profunzimea și capacitatea mântuitoare a credinței, să cum trebuie recunoscut caracterul profund pozitiv și receptiv la culturii”²². Așa cum se poate lesne observa, „secularismul este de fapt o erezie a cărei caracteristică principală o reprezintă „negarea cultului”, ceea ce înseamnă de fapt refuzul învățăturii creștine despre om și despre lume”²³. Omul secularizat „trăiește într-un orizont spiritual și cultural pe cât de confuz, pe atât de mediocru, fapt pentru care devine pueril și gregar”²⁴.

Dacă la începuturile sale, cultura europeană s-a dezvoltat în relație strânsă cu religia creștină, ea constituind de fapt o parte a istoriei creștinismului, tragedia actuală a acestei culturi intervine în momentul în care ea nu-și mai recunoaște matca în care s-a format și se desprinde de aceasta, atomizându-se. Fenomenul

¹⁸ A se vedea despre aceasta la Lect. Dr. Cristinel Ioja, *op. cit.*, p. 180-181.

¹⁹ *Ibid.*, p. 188.

²⁰ Pr. Ioan Bizău, *op. cit.*, p. 58.

²¹ *Ibid.*, p. 65.

²² *Ibid.*, p. 58.

²³ *Ibid.*, p. 73.

²⁴ *Ibid.*, p. 79.

descreștinării Europei, indică „existența unei fracturi radicale între cultura europeană și valorile spiritualității creștine și poate fi probat și prin atitudinea europenilor în fața unor probleme fundamentale, cu implicații majore asupra concepției despre viață și moarte (avortul, eutanasia, manipulările genetice), dar și asupra problemelor economice, ale familiei, ale sexualității etc.”²⁵. Imaginea actuală a Europei nu conduce înspre concluzia că „patrimoniul dogmatic și liturgic al creștinismului nu mai este conectat la așteptările, nevoile și practicile comunităților europene, pentru că nici viața socială, nici cultura și nici orizonturile de așteptări ale acestor comunități nu se mai definesc în raport cu valorile creștine și nu mai sunt modelate de către acestea”²⁶.

Din această perspectivă, dacă este să ne referim la starea de fapt a unei mari părți a oamenilor de cultură din România, trebuie să spunem că foarte gravă și provocatoare de daune culturale este acută incultură teologică a unei părți a intelectualității române, incultură de care ea nici nu vrea să fie conștientă, cu atât mai puțin să dorească să o depășească²⁷.

În această situație „este necesar să se pună problema *salvării culturii* salvare care nu se poate concepe în afara spațiului eclesial și mistic al creștinismului ortodox, care constituie modelul peste veacuri al unei relații autentice dintre credință și cultură”²⁸.

În primul rând, căutând să stabilim cauzele acestei rupturi dintre cultură și viața liturgică în societatea contemporană, vom constata că ele trebuie căutate în ambele părți: atât în ceea ce-i privește pe slujitorii Bisericii, cât și în ceea ce-i privește pe oamenii de cultură. În acest sens, observăm pe de o parte faptul că prea adesea oamenii altarului au o cultură precară, sau mai bine zis o închidere față de evenimentele culturale, în timp ce oamenii de cultură, pe de altă parte, au mari dificultăți în a se încadra în formele cele mai elementare și minimale de viață liturgică²⁹.

Încercând să tîmăduim lucrurile din interior, vom enumera câteva aspecte desprinse din viața bisericească actuală, raportându-le la evenimentul cultural. Dacă este să ne referim la situația din Biserica noastră, vom constata fără un prea mare efort faptul că ne aflăm într-o acută criză a culturii bisericești, criză exprimată în arhitectura, pictura și muzica pe care le promovăm, dar prea adesea în

²⁵ *Ibid.*, p. 17.

²⁶ *Ibid.*, p. 21.

²⁷ Costion Nicolescu, *op. cit.*, p. 187.

²⁸ *Ibid.*, p. 189.

²⁹ *Ibid.*, p. 180.

Omul - „ființă liturgică” ...

comportamentul liturgic, în teologia pe care o dezvoltăm, în relația Bisericii cu lumea și în delăsarea ascetică și morală, ale căror scăderi, uneori grave, le acceptăm și le tolerăm cu prea multă seninătate, complăcându-ne într-o fatalitate păcătoasă³⁰. Tocmai de aceea, Biserica este chemată astăzi mai mult decât oricând înspre sincronizarea și armonizarea tuturor forțelor de care dispune, pentru deschiderea spre conlucrare și construcție, pentru promovarea în viața proprie a smeritei cugetări și a dreptei judecări și desigur înspre un efort pentru educarea gustului și pentru stabilirea corectă a ierarhiilor valorilor culturale, inclusiv a celor bisericești³¹. Departe de a constitui preocupări facultative sau adiacente, socotim că acestea sunt cerințe majore obligatorii care se cer grabnic împlinite. Aceste provocări se adresează tuturor aceluia care în momentul de față sunt preocupați de starea Bisericii și care se simt datori să contribuie, fiecare după puterea sa, la iesirea din criza de care orice om lucid este conștient și îngrijorat.

Desigur că aceste responsabilități revin în primul rând „mai marilor Bisericii”, care potrivit învățăturii evanghelice sunt chemați să fie slujitori ai obștii poporului credincios, și care ar trebui să fie cei dintâi în promovarea smereniei, conștientizând lucrul ce le stă înaintea și silindu-se cu toată ființa înspre împlinirea deplină a lui. „Mai marii noștri”, deopotrivă episcopi și preoți, ca unii care au acces la ambele valori, deopotrivă la cultură și la liturghisire, a căror viață este determinată atât de zona culturală cât și de cea liturgică, trebuie să fie conștienți și responsabili de necesitatea reafirmării și susținerii relației sinergice dintre cultură și liturghisire, pentru a împlini astfel, restabilirea reciprocei penetrări și infuzări dintre cele două.

De la această responsabilitate nu sunt desigur dispensați nici credincioșii care dimpreună, oameni de cultură și oameni simpli, formează „trupul lui Hristos”, Biserica, fiecare fiind mădular în parte al unuia și aceluiași trup eclezial. Ni se pare că oamenii de cultură sunt chemați astăzi mai mult decât oricând la părăsirea cercului strâmt al unui „elitism intelectual”, care-i exclude pe toți ceilalți, chiar pe creștinii deplin integrați eclezial, dar poate de multe ori neînvațați, socotindu-i ignoranți și foarte adesea alunecați într-un pietism bolnav și astfel desconsiderându-i, și mai degrabă câștigarea lor prin dragoste și răbdare înspre o aplecare mai atentă asupra patrimoniului cultural al umanității, care inevitabil surprinde în multe articulații ale sale suflarea „Duhului Sfânt” și trecerea Acestuia prin istorie. Nu prin etichetare, ci mai degrabă prin provocarea și îmbierea bucuriilor culturii, făcute cu dragoste, s-ar reuși câștigarea acestora și înălțarea lor spre alte

³⁰ *Ibid.*, p. 182.

³¹ *Ibid.*, p. 185.

experiente, rămase necunoscute pentru ei. Chiar ignorantilor și celor ce manifestă un duh potrivit vis a vis de cultură, li se pot pune în atenție dimensiuni nebănuite, frumuseți nedescoperite, ce izvorăsc din demersul cultural, dacă vom ști ca oameni de cultură să-i învăluim în dragoste, și-i vom cuceri mai întâi cu aceasta, pentru ca apoi să putem să le împărtășim și bucuriile culturii.

Credincioșii simpli, neînvățați sunt în aceeași măsură chemați astăzi să zăbovească cu aceiași dragoste și răbdare în a le propune și a-i învăța pe oamenii de cultură care calcă pragul Bisericii, tainele credinței, bucuriile și împlinirile unei vieți integrate eclesial, și experiența adierii Duhului Sfânt în viețile lor, despre care nu vor putea să nu dea mărturie, chemându-i pe toți într-o această bucurie.

Aceste sugestii, posibile soluții, se înscriu în cadrul mai general al teologiei patristice răsăriteane, care „nu recunoaște distincția între o „cale a iubirii” și o „cale a cunoașterii”, căci în mod normativ, adevărata cunoaștere este întotdeauna iubitoare, iar iubirea este întotdeauna cunoaștere, cele două culminând într-o singură lucrare a omului care devine deodată iubitor și cunoscător”³².

Asa cum arătam anterior, cele prezentate mai sus, deși nu se pretind unice soluții la pierderea pe care astăzi cultura o înregistrează în raport cu viața liturgică, și viața liturgică în raport cu cultura, fără ca măcar să fie sesizat acest fapt, au menirea să pună în evidență unitatea dintre cultură și cult, unitate pe care cultura contemporană a pierdut-o, iar Biserica nu se străduiește întotdeauna îndeajuns să recupereze și să vindece această rană, de trupul Bisericii și culturii, un singur trup ce stă astăzi cel mai adesea sfâșiat, și care trebuie redescoperit și mai apoi tămăduit. În perspectiva aceasta ar trebui să înțelegem că durerea Bisericii pentru împutinarea sau iesirea culturii din ceea ce ar trebui să o definească ar trebui să se resimtă și în rândul oamenilor de cultură, și nu se simte pentru că stă în amortirea subculturii de cele mai multe ori, iar durerea neconstientizată a culturii, care se socoteste cel mai adesea neînțeleasă de mulți, și astfel stă în neîmplinire, ar trebui să ne scoată pe noi credincioșii Bisericii din ignoranța și autosuficiența în care ne-am așezat vis-à-vis de cultură, să ne facă sensibili la această durere, iar aceste „dureri ale facerii” să genereze redescoperirea și reasezarea noastră, deopotrivă oameni de cultură și slujitori ai altarelor, în unitatea originară cultural-liturgică sau liturgic-culturală.

Ca o ultimă meditație, vom spune că în sensul cel mai propriu, cultura trebuie să fie producătoare de recoltă. În acest sens, părintele Rafail Noica arăta că de fapt „cultura este ceea ce cultivăm”. Și atrăgea părintele atenția asupra faptului

³² Lect. Dr. Cristinel Ioja, *op. cit.*, p. 147.

Omul - „ființă liturgică” ...

că „ceea ce cultivăm, aceea și devenim”³³. În sensul acesta, sământa din care răsare cu precădere cultura creștină – și, în fond, orice cultură autentică – este cuvântului lui Dumnezeu, fertilizat în ființa umană de energiile Sale necreate. „Cultivând cuvântul lui Dumnezeu, cultivăm în noi sământa vieții”³⁴. Din această perspectivă, a cuvântului lui Dumnezeu care dă viață, zice părintele Rafail că „nu este destul omului să studieze Scriptura, ca un studiu abstract, nu este destul omului să trăiască o viață îmbisericită, să-și împodobească casa cu icoane, să asculte muzică duhovnicească, bisericească, să înlocuiască o cultură omenească cu o cultură îmbisericită”³⁵. Cultura pe care omul și-o asumă trebuie să devină viață a sa, bucurie a sa, mod de a fi al său, căci vine momentul în care vom fi întrebați asupra roadelor noastre, despre felul în care am aruncat sământa pusă de Dumnezeu în lăuntrul nostru. A Vieții cu V mare. Cuvântul lui Dumnezeu, cel încredințat nouă spre rodire „nu este poruncă morală ... este Cuvânt de Viață”, și atunci „cuvântul pe care-l păzesc, pe mine mă păzeste ... Cuvântul lui Dumnezeu vine din Împărăția Cerurilor, și nu numai că ne păzeste, dar ne și duce la Împărăția Cerurilor”³⁶. Iar ziua judecării, este aceea în care va trebui să dăm răspuns, fiecare în parte, în fața „Marelui Dumnezeu” despre felul în care am rodit în inima noastră ceea ce El a așezat în noi. Va fi cultura aceasta a cuvântului lui Dumnezeu în inima noastră, una care să ne îndreptățească la „mântuirea sufletelor noastre”?

³³ Ieromonahul Rafail Noica, *Cultura Duhului*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2002, p. 15.

³⁴ *Ibid.*, p. 19.

³⁵ *Ibid.*, p. 25.

³⁶ *Ibid.*, p. 24.